

У НАС НЕ БУЛО
ЩАСЛИВОЇ ЗІРКИ,
МИ ЗАПАЛИЛИ
СВОЮ.

ВАРШАВСЬКІ
ІІСТОРИЇ

У НАС НЕ БУЛО
ЩАСЛИВОЇ ЗІРКИ,
МИ ЗАПАЛИЛИ
СВОЮ.

ВАРШАВСЬКІ
ІІСТОРІЇ

ЮЗЕФА БОЯНОВСЬКА,
ЕВФЕМІЯ,
ГЕРТРУДА ГАВЕНДА,
МАРІЯ ГЕЦОВ-КУПІШЕВСЬКА,
ЯДВІГА ІРЕНА ҐОЛЬЧ,
ДАНУТА КВАПІШЕВСЬКА,
ВАНДА КВАСНЕВСЬКА-ЛОТ,
ГАННА ЛОТ-НОВАК,
ЯНІНА БОРКОВСЬКА (У ДІВОЦТВІ ЛОТ),
ФЛОРЕНТИНА ЛУЧАК,
ЯНІНА РАКОВСЬКА,
АННА ТОМАШЕВИЧ-ДОБРСЬКА,
СТЕФАНІЯ ВІЛЬЧИНСЬКА,
АНТОНІНА ЖАБІНСЬКА

Ось її історії жінок, пов'язаних з Варшавою. Ми уявляли їх як зоряне небо, лише малу частину якого ми картографуємо за допомогою слів і речей, образів і простору, спектрів. На основі колекції Музею Варшави учасниці та учасники Лабораторії музею жінок Факультету менеджменту візуальною культурою Академії образотворчого мистецтва у Варшаві взяли на себе завдання створити історію про жіночу емансипацію. Кураторські вибори стосувалися постатей, які часто були символічними, але також, у деяких випадках, більш широко невідомими – тих, з ким ми відчуваємо емоційний, інтелектуальний, біографічний зв'язок, хто близький нам через своє ставлення та свій вибір. Деякі герої виставки пов'язані з сім'єю кураторів. Проте всі вони позначають пункти генеалогії емансипації та формування феміністичних поглядів у Польщі.

Хоча нижня межа представлених історій визначається досить умовно третьою чвертю XIX століття (дата народження найстаршої з наших героїнь), всі вони стосуються нас теперішніх і нас майбутніх. Вони не створюють закритої історії, а швидше за все сузір'я, що поєднує біографічний досвід, офіційні, приватні та сімейні розповіді, індивідуальну, колективну і культурну пам'ять, а також контрпам'ять і забуття – про жінок у Варшаві. Серед них є лікарки, письменниці, підприємниці, прибиральниці, викладачі, продавчині, художниці, спортсменки, редакторки, моделі. Багаті і бідні жінки, незалежні і залежні, вихідці з різних класів, з різних соціальних і етнічних груп. Ми сприймаємо історії як шматок тканини, який нам разом вдалося зіткати. Одне плетіння зміцнює інше; метою кожної історії є створення, висвітлення іншої, ще не відкритої, забутої, виключеної або підданої репресії.

Лейтмотивом історії є прагнення до емансипації, визволення та боротьби за права жінок, бажання самовизначення щодо власного тіла, життя, роботи, сім'ї; прагнення самореалізації, соціальної та політичної зайнятості; роботи та співпраці для інших жінок, з іншими жінками. Нянні, соціальні працівниці, емансипантки, феміністки *avant la lettre*, що рятують і підтримують найслабших, які створюють стосунки між жінками, зв'язки між поколіннями, які руйнують класові протиріччя, що виникають всупереч шкідливим стереотипам. Встановлюючи власні правила, вимагаючи (як тоді багатьом здавалося) – неможливого. Бунтівниці проти патріархальних ієрархій і соціальних структур, які не дають можливості жінкам жити в здоров'ї та фізичній і психічній безпеці, в особистісній та професійній реалізації, в економічній незалежності. Боротьба тисячею способів за автономію та суб'єктивну владу, за професійну позицію, за фінансову незалежність для себе та для інших жінок, дівчат і дівчаток. Наступні роздуми ведуть до подальших історій – історій – які, ми сподіваємося, будуть з'являтися; які потрібно віднайти, реконструювати, продовжити та плести далі. Тож уважно й ніжно вдивляймося у відомі сузір'я, шукаймо нові, загублені, неописані. Запалюймо нові зірки.

Виставку організували учасниці і учасники Лабораторії музею жінок Факультету менеджменту візуальною культурою Академії образотворчого мистецтва у Варшаві у співпраці з Музеєм Варшави. Її основу становлять колекції Варшавського музею.

Кураторська опіка зі сторони Факультету менеджменту візуальною культурою Академії образотворчого мистецтва:
д-р Маріка Кузьмич, д-р габ. Луїза Надер.

Кураторська опіка зі сторони Музею Варшави:
Зофія Роєк

Студентки і студенти, куратори (в алфавітному порядку):

Зузанна Андрушко
Юлія Барбасевич
Катажина Борек
Пауліна Броль
Ягода Горчицька
Кароліна Гута
Марія Ясек
Юлія Кусяк
Маріанна Ломжа
Валерія Мостенець
Барбара Орловська
Барбара Павляк
Каліна Сендулка
Францішек Сморенда
Радослав Сикула

ЮЗЕФА БОЯНОВСЬКА

Пані Бояновська, яка була власницею палітурної майстерні на вулиці Свентокшиській, представила весь процес цього непростого ремесла; з одного боку, для жінки цікавим є зшивання сторінок книг, а з іншого – гвинти, преси і великі ножі доводять, що не такий це вже і легкий шматок хліба для жінки.

Люцина Цверчаневичева¹

Я люблю вироби з паперу. Також мені близькі героїні повсякденності, тому я довго дивлюся на фото Юзефи Бояновської. У неї низько зібране волосся, з неслухняним локоном на чолі, і підняте підборіддя. Її легко пом'ята блузка в декілька ліній, що застібається на шиї брошкою з візерунком зі світу фауни, який важко розпізнати... Чи це птах, який готується до польоту? Якщо так, то скоро він полетить у бік вулиці Свентокшиської, до непарного номера 29, де Бояновська відкрила першу палітурну майстерню, в якій могли працювати жінки².

Ймовірно, вона народилася 1860 року в Гостиню. Закінчила Летючий університет у Варшаві³. Там вона стала відомою як людина тисячі ініціатив, „елемент конкретної дії, що поспішає до визначених цілей” – так писала про неї в 1930 році Цецилія Валевська⁴. Юзефа Бояновська організувала недільні курси малювання та відпочинок для швачок⁵. Разом зі своєю нерозлучною подругою Пауліною Кучальською-Райншміт вони боролися за прийом жінок у вищі навчальні заклади. Результатом їх спільної діяльності було створене Товариство рівноправ'я польських жінок (1907 р.), а до створеної ними Наукової жіночої читальні на вулиці Новий Свят доходив

¹ L. Świerczakiewiczowa, *Kalendarz na rok 1890: kołęda dla gospodyń przez autorkę 365 obiadów. Rok 15*, druk. K. Kowalewskiego, Warszawa 1890, s. 125-126.

² E. Pokorzynska, *Emancypacja kobiet w zawodzie introligatorskim w Warszawie w końcu XIX i na początku XX wieku*, praca doktorska, promotor: E. Różycki, Uniwersytet Śląski, Katowice 2009, s. 35.

³ Там само, с.35.

⁴ C. Walewska, *W walce o równe prawa. Nasze bojownice*, „Kobieta Współczesna”, Druk. Rotacyjna, Warszawa 1930, s. 22.

⁵ Там само, с. 25.

солодкий запах випічки від Blikle⁶. Бояновська публікувала в різних газетах, починаючи від „Kurier Warszawski”, „Nowa Gazeta”, „Ogniwo”, і до „Ster. Organ Równouprawnienia Kobiet Polskich”, редактором якою вона була тринадцятирічної час⁷. Журнал ряснів постулатами щодо виборчих прав жінок і більшої незалежності для них, рекламою сучасних романів (зокрема, *Historia niemoralna i inne powiastki dla dużych dzieci*)⁸, а його сторінки були сповнені фемінітивами⁹.

„Я йду. Але перед тобою ще багато прекрасного і довгий, безперервний процес праці”, – сказала Пауліна Юзефі перед своєю смертю в 1921 році¹⁰. Сама Бояновська продовжувала свою діяльність і діяльність своєї приятельки аж до самої смерті в 1945 році¹¹.

Процес праці залишається міцним і непорушним відтоді, як такі відважні феміністки, як вона, навчили нас вплітатися в тканину соціального життя. Вони показали, що, як жінки, ми маємо голоси та імена, ми можемо опрацювати книги в палітурки та працювати творчо. Підтримувати один одного і створювати навколо нас реальність з незнайомою для нас сміливістю. Ми могли, ми можемо, ми зможемо – існувати з імпульсом у столиці.

Бібліографія

L. Ćwierczakiewiczowa, Kalendarz na rok 1890: kolęda dla gospodyń przez autorkę 365 obiadów. Rok 15, Druk. K. Kowalewskiego, Warszawa 1890, s. 125-126.

E. Pokorzyńska, Emancypacja kobiet w zawodzie introligatorskim w Warszawie w końcu XIX i na początku XX wieku, praca doktorska, promotor: dr hab. E. Różycki, Uniwersytet Śląski, Katowice 2009.

C. Walewska, *W walce o równe prawa. Nasze bojownice*, „Kobieta Współczesna”, Druk. Rotacyjna, Warszawa 1930, s. 22-29. <https://polona.pl/item/w-walce-o-rowne-prawa-nasze-bojownice,MTc4NjQ0NjA/6/#info:metadata> [дата доступу: 17.03.2022].

Ogłoszenia w „Ster: Organ Równouprawnienia Kobiet Polskich”, 1912, nr 6 (63), s. 12.

⁶ Там само, с. 25

⁷ Там само, с. 26.

⁸ Реклама нового роману Терези Любінської, в: „Ster: Organ Równouprawnienia Kobiet Polskich”, 1912, nr 6 (63), s. 12.

⁹ Жертвувалька, скаутка, поборниця, молододівка – фемінітиви зібрані з різних номерів журналу „Ster: Organ Równouprawnienia Kobiet Polskich”, що видавався у Варшаві в 1907–1914 роках.

¹⁰ C. Walewska, *W walce o równe prawa...*, op. cit., s. 29.

¹¹ E. Pokorzyńska, *Emancypacja kobiet w zawodzie...*, op. cit., s. 35.

ЕВФЕМІЯ

*Podolu biały kamień
Podolanka siedzi na nim
Przyszedł do niej Podolank
Podolanko daj mi wianek.*

Слова з народної пісні¹²

Евфемія – це псевдонім або справжнє ім'я легендарної моделі, яка щонайменше протягом двох десятиліть позувала оголеною для картин в Академії образотворчих мистецтв у Варшаві. Вона працювала в стінах університету з 60-х років ХХ століття, можливо, навіть до середини 80-х. Коли розпочинала тут працю, була вже зрілою жінкою. У неї було темне кучеряве волосся і невисокий зріст. Її порівнювали з Венерою Віллендорфською. Відомо, що вона походила з дільниці Грохов у Варшаві. Про її життя нема багато інформації. Вона розповідала про себе стільки, скільки хотіла. Ймовірно, що позувати почала після трагічної загибелі чоловіка, якого притиснули двері переповненого автобуса. Вона отримувала невелику пенсію після його смерті і почала працювати моделлю, щоб мати за що жити¹³. Можливо, у неї був син. Ми можемо вірити в історії, повільно заповнювати прогалини в розповідях, але біографія, про яку ми тут пишемо, поки що залишиться таємницею. Тим не менш, ми вирішили розказати про Евфемію: відому, суперечливу, гучну, безпосередню, яка любила людей і люди її любили, незабутню та колоритну модель Варшавської академії образотворчих мистецтв. Примарної постаті.

Незважаючи на обмежену інформацію, яка походить з інтерв'ю про нашу героїню, ми можемо бути впевнені в двох речах. По-перше, вона сприйма-

¹² Текст народної пісні Podolanka (або *Na Podolu biały kamień*), яку Евфемія співала позуючи. Текст наданий проф. Яцеком Дижинським. Інтерв'ю з проф. Яцеком Дижинським провели Барбара Орловська та Францішек Сморенда, аудіозапис, з архіву авторів, 23 березня 2022 р., Варшава.

¹³ Зі спогадів професора Рафала Стрента, у 70-х роках моделями часто були пенсіонери, що було результатом певних обмежень та умов працевлаштування людей, які позували в університеті. Інтерв'ю з проф. Рафалом Стрентом провели Олександра Манух та Станіслав Козельський, запис інтерв'ю у формі фільму, з архіву Олександри Манух, лютий 2018 р., Варшава.

ла позування як перформанс. Щоб розважити себе під час нудної, фізичної роботи, вона співала довоєнні пісні, розповідала дивовижні історії, а іноді навіть ворожила студентам. Коли вона з'явилася в майстерні, майбутні художники, художниці та викладачі ставали її публікою. Вони мали честь подивитися гроховське ревію і відчути Гжесюкову атмосферу. По-друге, її відвідування Краківського Передмістя не залишилося непоміченими: ще в 60-х роках ім'ям моделі був названий клуб, який знаходився в підвалі ректорату, в палаці Чапських, на вул. Краківське Передмістя, 5. Під час урочистого відкриття закладу попросили виступити Евфемію. Вона виконала свій звичайний репертуар із чотирьох пісень і станцювала стриптиз. З того часу підвал палацу Чапських можна вважати пам'ятником легендарній моделі¹⁴.

Анекдоти про Евфемію повторюються, як приспів пісні. Ці ж відомі слова лунають у розповідях колишніх студентів і студенток. Вона була пряма і безпосередня. У неї були мінливі настрої, свій гумор і звички. Вона не любила, коли в студію заходив незнайомец. Чужим був вхід заборонений. Хоча вона позувала оголеною, це відбувалося на її умовах. Якось вона попросила вийти з аудиторії професора Тадеуша Домініка¹⁵.

Чи можна сказати, що моделі виховують також художників? Як і професори, вони годинами проводять зі студентами та студентками під час занять, але їхню присутність помічають лише на початку. Її історія Евфемії порушує цей нормативний поділ. Спостережений перетворюється на спостерігача, який коментує та задає ритм роботи людей, які зібралися в академічному просторі. У цих спогадах є не лише своєрідна гумореска, але й історія протистояння об'єктивації жіночого тіла, подолання чоловічого погляду та зміни ролей, у які були вписані моделі століттями.

Дякуємо Олександрі Макух за те, що надала нам відеоматеріали фільму та поділилася знаннями про Евфемію.

¹⁴ Інтерв'ю з проф. Яценом Дижинським, *op. cit.*

¹⁵ Інтерв'ю з Яніною Тарковською, проведене Олександрою Макух та Станіславом Козельським, запис інтерв'ю у формі фільму, з архіву Олександри Макух, березень 2018 р., Варшава.

Бібліографія

Інтерв'ю з проф. Яцеком Дижинським, проведене Барбарою Орловською та Францішком Сморендою, аудіозапис, з архіву авторів, 23 березня 2022 р., Варшава.

Інтерв'ю з проф. Рафалом Стрентом, проведене Олександрою Макух і Станіславом Козельським, запис інтерв'ю у формі фільму, з архіву Олександри Макух, лютий 2018 р., Варшава.

Інтерв'ю з проф. Яцеком Дижинським, проведене Олександрою Макух і Станіславом Козельським, запис інтерв'ю у формі фільму, з архіву Олександри Макух, лютий 2018, Варшава.

Інтерв'ю з Яніною Тарновською, проведене Олександрою Макух та Станіславом Козельським, запис інтерв'ю у формі фільму, з архіву Олександри Макух, березень 2018 р., Варшава.

Пауліна Броль

ҐЕРТРУДА ҐАВЕНДА

Жіноче питання не охоплює інтереси жінок тільки в одній сфері, а в усіх. Отже, тут йдеться не про перекладання труднощів з однієї жінки на іншу, а про прагнення запровадити такий розподіл праці [щоб позбутися] рабського обмеження особистої свободи.

Пауліна Кучальська-Райншміт¹⁶

Ґертруда Ґавенда (у дівоцтві Вицісло) народилася 17 лютого 1905 року в селі Бонове біля Ємельниці в Сілезії. Вона походила з родини селян, життя якої не складалося щасливо. Батько Ґертруди, Юзеф Вицісло, не поважав ні дружини, ні дочок, ні сімейного майна. Після того, як він програв у карти господарство та корчму своєї дружини, він почав використовувати своїх дочок-підлітків до найманої роботи. Сестер найняли на ферму далекі родичі батька, якому вони щомісяця платили за роботу дівчат. Одного разу Ґертруда повстала проти експлуатації та втекла на велосипеді до сусіднього міста Завадзке. Там знайшла роботу служниці в будинку власника металевої фабрики. Його дружина, пані Шпілют¹⁷, почала опікуватися Ґертрудою і вирішила не допустити її подальшої експлуатації. Роботодавець виплачував їй заробітну плату не грошима, а речами, призначеними для приданого. Таким чином вона не лише завадила Юзефу Вицісло грабувати дочку, а й забезпечила Ґертруді економічну незалежність. Завдяки силі духу, мужності та доброті пані Шпілют Ґертруда сама заробила собі придане, яке включало: каструлі, обідній та кавовий сервізи, столові прибори, скатертини, комплекти постільної білизни, перини та кухонне приладдя. До сьогодні в моїй родині зберігається набір кухонного посуду, що походить з приданого моєї прабабусі. Ґертруда Ґавенда померла в 1994 році, все своє життя вона прожила в Завадському, займалася господарством, мала четверо дітей.

¹⁶ P. Kuczalska-Reinschmit, *E pur si muove...*, cz. III, „Przegląd Tygodniowy” 1893, nr 31.

¹⁷ На жаль, мені не вдалося встановити ім'я пані Шпілют.

У міжвоєнний період придане все ще було ключовим елементом у житті дівчат – без матеріальної підтримки вони часто не мали перспектив вийти заміж. Батьки, які піклувалися про майбутнє дітей, інвестували в їх самостійне життя: сини отримували землю, ремесло чи освіту, а дівчата – найкращий посаг. Однак, коли його не було, єдиним виходом для них була напоеглива праця або щасливий випадок. Придане, як правило, становило половину майна молодої подружньої пари, тому часто від нього залежав добробут родини. Жінка з відповідним матеріальним забезпеченням мала більший вибір серед кандидатів у чоловіки, мала перевагу в шлюбі і, головне, була забезпечена на випадок невдалих стосунків. З сьогоднішньої перспективи придане можна розглядати як ознаку патріархальності та недієздатності нареченої. Проте протягом тривалого часу це було надійною гарантією молодої жінки на майбутнє. Тому жіноча солідарність і підтримка, що присутні в історії Гертруди є дуже важливими: пані Шпілют, розуміючи неприязнь світу, подбала про економічну безпеку свої працівниці.

Бібліографія

P. Kuczalska-Reinschmit, *E pur si muove...*, cz. III, „Przegląd Tygodniowy” 1893, nr 31. Розмову провела Пауліна Бріль з Ружою Бріль, 29 січня 2022 року, Варшава.

Марія Ясек

МАРІЯ ҐЕЦОВ-КУПІШЕВСЬКА

*Нехай всі кулі в світі
влучать в мене,
тоді вже не зможуть влучити ні в кого.*

Анна Свірщинська¹⁸

До недавнього часу розповіді про війну функціонували в свідомості мого покоління як назавжди закритий розділ. Сьогодні, коли гасло „ніколи знову” виявилось просто словами, я шукаю належного ставлення серед близьких жінок, які, незважаючи на пануючий страх, вирішили боротися, і більше того, зазнавши великої кривди, вони знайшли надію і сили, щоб жити далі. Коли я думаю про емансипацію жінок ХХ століття, згадую про Марію Ґецов, братову мого дідуся, лікаря-терапевта, для якої вибір медичної спеціальності був продиктований подіями 1944 року.

Марія Ґецов-Купішевська народилася 20 грудня 1927 року в Варшаві і була наймолодшою з трьох доньок подружжя Ґецов. Сім'я проживала на вул. Віляновській 18/20, яка під час окупації була частиною дільниці „*nur für Deutsche*”. У 1942 році німці переселили їх у квартиру на вулиці Панській.

Старші сестри Марії, Кристина та Ірена, належали до “Сірих Шеренг”, а пізніше – до угруповання полку Армії Крайовей “Башта”. Вони посвячували Марію в діяльність підпілля частково, через її юний вік її обов'язки зводилися до носіння „Інформаційного бюлетеня”¹⁹, виконання функції зв'язкової та навчання основам роботи медичного працівника. Сестри не дожили до 1 серпня 1944 року – ще в червні Гестапо масово арештовувало членів таємної організації з офіційного списку та після допитів у Павяку розстріляли групу на руїнах гетто. Ніхто не повідомив батькам про смерть Кристини та Ірени, тому протягом довгого часу після війни родина Ґецов сподівалася, що ще її побачать.

¹⁸ A. Świrszczyńska, *Czternastoletnia sanitariuszka myśli zasypiając, w: Budowałam barykadę. Wybór wierszy*, Warszawa 1980, s. 303

¹⁹ „Інформаційний бюлетень” („Biuletyn Informacyjny”) – тижневик, що видавався у підпіллі під час німецької окупації в роках 1939–1944. Під час Варшавського повстання видавався у формі щоденника.

Під час вибуху Варшавського повстання Марії було тільки сімнадцять років, але, розпочате сестрами навчання, дало їй основу для догляду за пораненими. Однією з перших жінок вона дісталася до польового госпіталю, який знаходився на Маріанській, 1 і запропонувала допомогу. Хоча кожного дня стіни лікарні поступово руйнувалися від падаючих бомб, Марія залишилася з хворими, поки капітуляція не закінчилася евакуацією мирного населення до Кракова. До Варшави вона повернулася лише в 1946 році, після здачі екзамену на атестат зрілості, де, всупереч юридичним планам до повстання, розпочала навчання на медичному факультеті Варшавського університету. «Я хотіла бути суддею неповнолітніх, який би допомагав важкій молоді ставати відкритою. Але після Повстання я зробила висновок, що насправді медицина – це така професія, яка завжди потрібна людям»²⁰. У 1952 році вона отримала диплом лікаря.

Медсестер досі згадують як персонажів другого плану в війнах, що минули, хоча вони оточували солдатів і мирних жителів безумовною турботою. Вони самостійно підтримували поранених серед руїн падаючих міст, чужа доля була для них пріоритетом. Марія Гецов померла в 2014 році. До останнього вона керувалася добротою та співчуттям, які так цінують рідні та пацієнти. Їїсторія - це данина пам'яті всім жінкам, які пережили схожу ситуацію і знайшли силу, щоб примирити своє травматичне минуле з подальшим життям, з майбутнім.

Бібліографія

A. Świrszczyńska, *Czternastoletnia sanitariuszka myśli zasypiając, w: Budowałam barykadę. Wybór wierszy*, Instytut Badań Literackich PAN, Warszawa 1980, s. 303. Документи з приватної колекції Марка Купішевського, Варшава.

Інтернет-джерела

Maria Gecow-Kupiszewska „Lipa”, розмова з Марією Гецов-Купішевською, яку провела Домініка Чешовська, 18 січня 2007, Архів усної історії, Музей Варшавського повстання, <https://www.1944.pl/archiwum-historii-mowionej/maria-gecow-kupiszewska,1010.html>, [дата доступу: 17.05.2022].

²⁰ *Maria Gecow-Kupiszewska „Lipa”*, розмова з Марією Гецов-Купішевською, яку провела Домініка Чешовська, 18.01.2007, Архів усної історії, Музей Варшавського повстання, <https://www.1944.pl/archiwum-historii-mowionej/maria-gecow-kupiszewska,1010.html>, [дата доступу: 17.05.2022].

Катажина Борек

ЯДВИГА ІРЕНА ГОЛЬЧ

Емансипантка, яка побачила в фотографії чудову професію для розумної інтелігентної жінки.

Ігнацій Плажевський про Ядвігу Гольч²¹

Марцеліна Борковська, Юзеф Брандт, Юліан Фалат, Ігнацій Ян Падеревський, Болеслав Прус, Ванда Семашкова, Генрик Семирадський, Стефан Шиллер²² – це прізвище тільки декількох постатей з рубежу століть, фотографії яких були зроблені в будинку на вулиці Еріванській, 3²³ (зараз вул. Кредитова). Спочатку там, пізніше в готелі „Брістоль”. У якийсь момент фотостудія Ядвіги Гольч стала місцем, яке потрібно було відвідати. І відвідували – представники і представниці варшавської аристократії, світу мистецтва, політики і культури. А по інший бік об’єктива була вона – Ядвіга Гольч.

Ядвіга Ірена Гольч (народилася 13.08.1865, Градово, померла 1936, Варшава) походила із заможної родини землевласників, що значно вплинуло на її можливості розвитку. Навчалася мистецтву фотографії у Відні, Парижі і Берліні, перед тим – у галузі графіки та живопису у Войцеха Герсона. Після повернення до Варшави у 1897 році викупила ательє відомого фотографа Едварда Трочевського. Стала власницею фотостудії, яка швидко стала однією з впізнаваних і модних місць на карті Варшави. Брала активну участь і постійно документувала життя варшавської еліти, публікуючи, між іншим, фото із заходів і зустрічей в „Biesiadzie Literackiej”, „Wędrowcu” чи „Tygodniku Ilustrowanym”. На шпальтах останнього в 1900 році оголосила перший конкурс професійної і аматорської фотографії. Через рік організувала першу виставку художньої фотографії, яка охопила до тридцяти тисяч глядачів.

²¹ Архів Ігнація Плажевського зі спеціальної колекції Інституту мистецтва Польської академії наук, інв.н. 1402/В, за: K. Gębarowska, *Jadwiga Golcz (1866–1936) – zapomniana popularyzatorka i krytyczka fotografii przełomu XIX i XX wieku, Krytyka artystyczna kobiet. Sztuka w perspektywie kobiecego doświadczenia XIX-XX wieku*, Instytut Sztuki PAN, Warszawa 2019, s. 94.

²² Інформація на основі фотографій Ядвіги Гольч з архіву Національної бібліотеки, Polona <https://polona.pl>, [дата доступу: 6.05.2022].

²³ Біограма Ядвіги Гольч, *Leksykon Fotografów* <http://www.fotorevers.eu/miejscowosc/Warszawa/1281/> [дата доступу: 6.05.2022].

Все це, однак, було лише засобом досягнення мети, яка полягала в навчанні фотографії. Маючи хорошу освіту, вона дала можливість проходити безкоштовні практики дівчатам, для яких на той час доступ до ремісничих професій був обмежений. У тимчасовому пункті на вул. Кошиковій, де Ядвіга Гольч була власницею фотоательє, де також проводила консультації для фотоаматорів. Нарешті, у 1898 році вона видала власний фотожурнал „Światło”, що виходив один раз на місяць і був першим таким журналом на території Польщі. У 1901 році, як єдина жінка, разом з колегами фотографами²⁴ заснувала Варшавське фотографічне товариство.

Гольч у багатьох речах була першою. Найбільш важливою з них було утворення в 1907 році фотошколи на вулиці Фоксаль, 15 у Варшаві спільно з ксьондзом Володимиром Кірхнером, до якої на повні річні курси приходили переважно жінки. У реалізацію цієї справи вона вклала багато зусиль і всі свої заощадження. Однак співпраця закінчилася банкрутством пані Ядвіги, яка в результаті необдуманих дій священника була змушена закрити школу. Це спричинило низку згубних наслідків – у тому числі і продаж фотоательє. Після цієї події Ядвіга Гольч відійшла від громадського життя. Кожна її біографія закінчується одним і тим же реченням:²⁵ „Померла в повному забутті”²⁶.

Вона була фотографом, вчителем, попередником і провидцем. Жінкою впливовою і завзятою, яка, незважаючи на всі негаразди і невдачі, не переставала діяти, намагаючись втілювати своє бачення, документувати історію, увічнюючи її на своїх фотографіях але, перш за все, з турботою навчати і формувати майбутні покоління жінок Польщі.

Бібліографія

K. Gębarowska, *Jadwiga Golcz (1866–1936) – zapomniana popularyzatorka i krytyczka fotografii przełomu XIX i XX wieku, Krytyka artystyczna kobiet. Sztuka w perspektywie kobiecego doświadczenia XIX-XX wieku*, Instytut Sztuki PAN, Warszawa 2019.

²⁴ Засновниками TFW (Варшавського фотографічного товариства), окрім Ядвіги Гольч, були Максиміліан Герлях, Леон Яніковський, Ян Карлович, Станіслав Коссаковський, Пьотр Лебедзінський, Владислав Маркони, Фелікс Плятер, Станіслав Шалай, Станіслав Тишкевич та Еміль Вайдель, див. W. Zdźarski, *Historia fotografii warszawskiej*, PWN, Warszawa 1974, s. 85-89.

²⁵ Біограма Ядвіги Гольч написана на основі тексту Ігнація Плажевського *Dzieje polskiej fotografii 1839–1939*, Książka i Wiedza, Warszawa 2011.

²⁶ Там само, с. 144.

- J. Klietkutė, *Varšuvos fotografė Jadvyga Golč*, Kretingos muziejus, Kretinga 2022.
I. Płażewski, *Dzieje polskiej fotografii 1839-1939*, Książka i Wiedza, Warszawa 2011.
I. Płażewski, *Spojrzenie w przeszłość polskiej fotografii*, PIW, Warszawa 1982.
W. Żdzarski, *Historia fotografii warszawskiej*, PWN, Warszawa 1974.

Интернет-джерела

- Архів Національного музею у Варшаві <https://cyfrowe.mnw.art.pl/pl/katalog/1002044> [дата доступу: 6.05.2022]
Архів Товариства охорони пам'яток минулого, ключові слова: Jadwiga Irena Golcz <https://web.archive.org/web/20170402080943/http://www.tonzp.dziedzictwowizualne.pl/fotografowie> [дата доступу: 6.05.2022]
Лексикон фотографів, ключові слова: Jadwiga Golcz <http://www.fotorevers.eu/miejscowosc/Warszawa/1281/> [дата доступу: 6.05.2022]
Лексикон варшавських фотографів <http://atelierwarszawskie.blogspot.com/2011/08/golcz-jadwiga.html> [дата доступу: 6.05.2022]
Polona, ключові слова: Golcz Jadwiga [https://polona.pl/search/?filters=public:1,creator:%22Golcz,_Jadwiga_\(1866--1936\)%22](https://polona.pl/search/?filters=public:1,creator:%22Golcz,_Jadwiga_(1866--1936)%22) [дата доступу: 6.05.2022]

Архіви

- Архів Ігнація Плажевського, Спеціальні колекції Інституту мистецтва Польської академії наук, інв.н. 1402/B.

ДАНУТА КВАПІШЕВСЬКА

Танець як єдність місця – це те, до чого прагнула все життя. А скульптура? Скульптура – це тільки відображення мого танцю.

Данута Кwapішевська²⁷

Данута Кwapішевська, дочка художниці Юлії Кwapішевської, народилася 6 червня 1922 року в Варшаві²⁸. Вона була багатогранною художницею у всіх сенсах цього слова. Однак насамперед вона була чуйним хореографом, солісткою та ініціатором сольних концертів Танець єдності місця (*Taniec Jednością Miejsca*)²⁹. Займалася також скульптурою, створенням костюмів, живописом і графікою³⁰. Дитинство провела на варшавському Мокотові, у розкішній кам'яниці *Concordia*³¹. Художньому розвитку Данути сприяла її мама, яка з раннього дитинства постійно пробуджувала в ній всебічний інтерес до мистецтва³². У віці тринадцяти років розпочала навчання в приватній школі художнього танцю та ритмічної гімнастики Рут Сорель, і там під пильним оком засновниці почалася її сольна кар'єра танцівниці³³. У 1939 році вона отримала першу нагороду за пластичний танець на Міжнародному конкурсі танцю в Брюсселі³⁴. Під час окупації була ученицею видатного професора класичного балету Зигмунта Домбровського³⁵. Після війни мисткиня працювала солісткою, хореографом в багатьох драматич-

²⁷ D. Kwapiszewska, *To jest taniec*, „Polska” 1980, nr 11, s. 66.

²⁸ Danuta Kwapiszewska, w: *Dziennik Teatralny*, <http://www.dziennikteatralny.pl/artykuly/danuta-kwapiszewska-1922-1999.html>, [дата доступу: 29.04.2022].

²⁹ A. Retmianiak, *Z zamkniętej szuflady*, „Przegląd Tygodniowy” 1984, nr 3 (94), s. 23.

³⁰ W. Obniska, *Życie spełnione*, „Głos Wyrzeża” 1991, nr 167, s. 67.

³¹ A. Legierska, *Tancerki XX wieku: primabaleriny, żołnierki, gwiazdy Hollywood*, Danuta Kwapiszewska, <https://culture.pl/pl/artykul/tancerki-xx-wieku-primabaleriny-zolnierki-gwiazdy-hollywood>, [дата доступу: 29.04.2022].

³² D. Kwapiszewska, *Nota autobiograficzna*, w: *Taniec w rzeźbie, Teatr Wielki*: Towarzystwo Przyjaciół Sztuk Pięknych w Łodzi, Łódź, 1976, s. 2.

³³ M. Leyko, *Sorel Ruth*, w: *Słownik tańca XX i XXI wieku*, <http://sloowniktanca.uni.lodz.pl/sorel-ruth/>, [дата доступу: 29.04.2022].

³⁴ B.S., „Stolica” 1953, nr 13, s. 9.

³⁵ D. Kwapiszewska, *Nota autobiograficzna*, op. cit., s. 1.

них театрах, зокрема у Театрі гротеску та Театрі ім. Юліуша Словацького в Кракові³⁶. З 1948 по 1953 рік навчалася на факультеті графіки Академії образотворчого мистецтва в Кракові та Варшаві³⁷. Після закінчення навчання вона продовжила розвиватися, постійно розширюючи репертуар персонажів і танцюючи у все нових і нових театрах³⁸. На жаль, в 1972 році її блискучу кар'єру перервала важка травма тазостегнового суглоба, через яку вона була змушена відмовитися від кар'єри прима-балерини³⁹.

Проте Данута не залишила мистецтво. Спочатку вона займалася акварельним живописом, наслідуючи свою матір. Невдовзі вона помітила, що пейзажі не можуть компенсувати її відсутність руху⁴⁰. Повертаючись до спогадів дитинства, коли вона виготовляла фігурки балерин і принців – почала ліпити та навчати танцю⁴¹. Її роботи, яким часто передували сольні концерти, можна було побачити на численних престижних індивідуальних і колективних виставках як у Польщі, так і за кордоном (зокрема, у Бельгії, Нідерландах та Англії)⁴². Померла 3 квітня 1999 року в Варшаві⁴³.

Історія Данути Кwapiszewської – це історія не лише про творчість і захоплення, а й про подолання труднощів шляхом пошуку нових шляхів самореалізації. Мистецька багатогранність, наполегливість і цілеспрямованість Данути свідчать про те, наскільки вперто й послідовно вона прагнула досягти успіху у світі мистецтва, де інвалідність розглядалася як обмеження. Не менш важливим було її нестандартне мислення, яке спонукало її експериментувати з новими художніми формами, результатом чого стали, між іншим, сольні концерти Шопена під назвою „Танець єдності місця”, що поєднували пантоміму з балетом⁴⁴.

³⁶ Danuta Kwapiszewska, w: *Dziennik Teatralny*, op. cit.

³⁷ M. Jaworski, *Kwapiszewska w Teatrze Wielkim*, „Teatr” 1975, nr 1, s. 14.

³⁸ B.S., „Stolica” 1953, nr 13, s. 9.

³⁹ B. Pietkiewicz, *Taniec raz jeszcze*, „Kobieta i Życie” 1976, nr 35, s. 9.

⁴⁰ A.S., *Moje Rzeźby*, „Przyciółka” 1990, nr 6, s. 9.

⁴¹ B. Pietkiewicz, *Taniec raz jeszcze*, „Kobieta i Życie” 1976, nr 35, s. 9.

⁴² Biogram Danuty Kwapiszewskiej, w: *Moje rzeźby tańczą za mnie*, CBWA Zachęta, Warszawa 1984, s. 3-4.

⁴³ Danuta Kwapiszewska, w: *Encyklopedia Teatru Polskiego*, <https://encyklopediateatru.pl/osoby/3313/danuta-kwapiszewska>, [дата доступу: 29.04.2022].

⁴⁴ Polska Kronika Filmowa, 79/43A, fragment o recitalu Danuty Kwapiszewskiej, 1979, <https://35mm.online/vod/kroniki/polska-kronika-filmowa-79-43a?searchPhrase.3=Kwapiszewska>, [дата доступу: 29.04.2022].

A.S., *Moje Rzeźby*, „Przyjaciółka” 1990, nr 6, s. 9.

B.S., „Stolica” 1953, nr 13, s. 9.

Danuta Kwapiszewska. *Moje rzeźby tańczą za mnie*, CBWA Zachęta, Warszawa 1984.

M. Jaworski, *Kwapiszewska w Teatrze Wielkim*, „Teatr” 1975, nr 1, s. 14.

D. Kwapiszewska, *Nota autobiograficzna*, w: *Taniec w rzeźbie*, Teatr Wielki: Towarzystwo Przyjaciół Sztuk Pięknych w Łodzi, Łódź 1976, s. 2.

W. Obniska, *Życie spełnione*, „Głos Wybrzeża” 1991, nr 167, s. 67.

B. Pietkiewicz, *Taniec raz jeszcze*, „Kobieta i Życie” 1976, nr 35, s. 9.

A. Retmianiak, *Z zamkniętej szuflady*, „Przegląd Tygodniowy” 1984, nr 3(94), s. 23.

Інтернет-джерела

Danuta Kwapiszewska, w: *Dziennik Teatralny*, <http://www.dziennikteatralny.pl/artykuly/danuta-kwapiszewska-1922-1999.html>, [дата доступу: 29.04.2022].

Danuta Kwapiszewska, w: *Encyklopedia Teatru Polskiego*, <https://encyklopediateatru.pl/osoby/3313/danuta-kwapiszewska>, [дата доступу: 29.04.2022].

A. Legierska, *Tancerki XX wieku: primabaleriny, żołnierki, gwiazdy Hollywood*, Danuta Kwapiszewska, <https://culture.pl/pl/artukul/tancerki-xx-wieku-primabaleriny-zolnierki-gwiazdy-hollywood>, [дата доступу: 29.04.2022].

M. Leyko, *Sorel Ruth*, w: *Słownik tańca XX i XXI wieku*, <http://slowniktanca.uni.lodz.pl/sorel-ruth/>, [дата доступу: 29.04.2022].

Polska Kronika Filmowa 79/43A, 1979, <https://35mm.online/vod/kroniki/polska-kronika-filmowa-79-43a?searchPhrase.3=Kwapiszewska>, [дата доступу: 29.04.2022].

Юлія Барбасевич

ВАНДА КВАСНЕВСЬКА-ЛОТ

ЯНІНА БОРКОВСЬКА (У ДІВОЦТВІ ЛОТ)

ГАННА ЛОТ-НОВАК

А цей клуб не загине, поки є його члени.

Фрагмент з твору *Полонія*⁴⁵

Історію жіночого спорту в клубі Полонія Варшава я розповідаю через призму долі моєї прабабусі і її сестри – Ганни і Яніни Лотув'єн, а також їх матері – Ванди Квасневської, по чоловікові Лот.

Ванда в 1923 році разом зі своїми сестрами Шмідувними і Геною Келиховною заснувала жіночу секцію легкої атлетики в клубі Полонія. Польська легкоатлетка, піонерка жіночого спорту в Польщі народилася 24 травня 1901 року в Варшаві. Після закінчення спортивної кар'єри вийшла заміж за підполковника Стефана Лота, з яким познайомилася в клубі; у них було троє дітей – син і дві дочки. Коли її чоловік загинув в авіакатастрофі⁴⁶, вона отримала офіцерську пенсію і концесію на тютюнові вироби – займалася оптовою торгівлею сигаретами, що було єдиним джерелом доходу сім'ї. Померла 28 жовтня 1968 року. Стефан Сенярьський, дослідник історії Полонії, зазначив: „Ванда Квасневська, як і її подруги, брала участь у всіх змаганнях з легкої атлетики, була в групі перших спортсменок. [...] Не пропустила жодного клубного заходу, знаходячи хвилини перепочинку в роботі (у Високогорському клубі, що знаходиться в тій самій будівлі, де і приміщення Полонії), завжди бігла нагору до Чорних Футболон (Czarnych Koszul)⁴⁷, щоб хоча б позгадувати найпрекрасніші роки Полонії”⁴⁸. Була п'ятиразовою чемпіонкою Польщі з бігу.

⁴⁵ [Teddy], „Echo” 1917, цитування за: S. Sieniarski, *70 lat „Czarnych koszul”*, Wydawnictwo Kolejowego Klubu Sportowego „Polonia”, Warszawa 1984, s. 7.

⁴⁶ Авіакатастрофа літака RWD-9 в Гданській затоці поблизу Гдині-Орлово 16 липня 1936 року.

⁴⁷ Назва спортивного клубу Полонія Варшава походить від характеристичної чорної клубної форми в якій грали спортсмени.

⁴⁸ S. Sieniarski, *70 lat...*, op. cit., s. 252-253.

Її доньки, старша Яніна та молодша Ганна, пішли стопами матері та батька, Стефана Августа Лота (футболіста та тренера Полонії, багаторічного капітана футбольної команди цього клубу), приєднавшись до жіночих команд у Полонії. З раннього дитинства у дівчат виховували культуру фізичної сили та здорового спортивного змагання.

Народжена 30 листопада 1927 року, Янка мала лише одинадцять років, коли почалася війна, і лише шістнадцять, коли пробила година «W». Була зв'язковою, воювала в Середмісті. Варшавське повстання мало великий вплив на її долю. Пізніше вона згадувала, як мати, не зумівши відмовити доньку йти в Армію Крайову, відвела її на ріг вулиць Монюшки і Ясної і в дорогу купила кошик вишень. Після війни Яніна брала участь у регаті в команді “Чорні сорочки” (Czarne Koszule). Ще дівчиною, після війни, була секретаркою у Польському футбольному союзі, а пізніше – в офісі Центру зовнішньої торгівлі Varimex. Вона не мала такої вражаючої спортивної кар'єри, як її сестра і брат, але оскільки вона росла в 30-х роках у євангельському домі, де фізична культура мала велике значення, до кінця життя вона підтримувала форму, годинами гуляючи вулицями Варшави. Померла у 2019 році у віці дев'яносто одного року⁴⁹.

На шість років молодша Ганна Лот-Новак у своїх спогадах згадує: „Я практично народилася в Полонії”⁵⁰. Грала в жіночій баскетбольній команді протягом чотирнадцяти сезонів, з 1951 по 1965 рік, з номером „14” на футболці. Разом з колегами з команди вона виграла дві медалі на чемпіонаті Польщі: вони зіграли сімдесят чотири матчі за збірну і двічі брали участь у чемпіонаті Європи з баскетболу. Вона стверджує, що стала баскетболісткою завдяки матері, яка вмовила її приєднатися до команди. У Полонії її найтісніші стосунки були з іншими відомими „полоністками”: Барбарою Вікарською-Шоманською, Зофією Пехоткою та Люсі Веревською. Після завершення спортивної кар'єри працювала вчителем фізкультури в XLIV загальноосвітньому ліцеї ім. Стефана Банаха у Варшаві, а згодом, закінчивши відповідний курс, проводила також заняття з початкової військової підготовки.

⁴⁹ Біографи написані на основі: *Розмова з Яніною Борковською „Янкою”*, Архів усної історії, Музей Варшавського повстання, 2007, <https://www.1944.pl/archiwum-historii-mowionej/janina-borkowska,1126.html> [дата доступу: 9.05.2022].

⁵⁰ Інтерв'ю з Ганною Лот-Новак, Архів кола любителів історії Полонії Варшава, 2021, <https://www.facebook.com/skkipolonia/videos/1678031439073413/> [дата доступу: 9.05.2022].

Ванда та її доньки започаткували спадкоємність поколінь жіночої секції Полонії Варшави, заклавши таким чином основи для сучасних спортивних досягнень варшав'янок у чорних сорочках. Їхнє життя підтверджує тезу про те, що спорт зміцнює не тільки характер, а й жіночу дружбу, сестринські зв'язки, стосунки між дочками та мамою. Це також історія про Варшаву – місто, яке виховало стільки сміливих, харизматичних жінок: спортсменок, повстанок, подруг – справжніх „полоністок”.

Завдяки амбіціям, рішучості та витримці, які так необхідні у спортивних змаганнях, групі ініціаторів вдалося створити місце для спортсменок, які втомилися від корсетів та обмежень. Вони створили жіноче середовище в галузі, де домінували чоловіки. Їх відвага і вірність власним цінностям вели їх не тільки на спортивному майданчику, а й у сімейному, військовому та політичному житті.

Бібліографія

W. Hojnacki, *Z dziedziny sportu: kobieta a sport i sport jazdy konnej*, Księgarnia Polska B. Połonieckiego, Lwów–Warszawa 1905.

S. Sieniarski, *70 lat „Czarnych koszul”*, Wydawnictwo Kolejowego Klubu Sportowego „Polonia”, Warszawa 1984.

Інтернет-джерела

Historia żeńskiej Polonii Warszawa. 95 lat legendy, <https://poloniawarszawa.com/historia/> [дата доступу: 9.05.2022].

Розмова з Яніною Борковською „Янкою”, Архів усної історії, Музей Варшавського повстання, 2007, <https://www.1944.pl/archiwum-historii-mowionej/janina-borkowska,1126.html> [дата доступу: 9.05.2022].

Інтерв'ю з Ганною Лот-Новак, Архів кола любителів історії Полонії Варшава, 2021 <https://www.facebook.com/skkpolonia/videos/1678031439073413/> [дата доступу: 9.05.2022].

Архіви

Ярослави Шмідувни – *Matka polskiej hazeny.*

Ганни Лот-Новакової – *Ostatnia z Lothów.*

Ванди Квасневської-Лот – *Wszystko zaczęło się na Agrykoli.*

Марії Роткевич, Музей спорту і туризму.

Маріанна Ломжа

ФЛОРЕНТИНА ЛУЧАК З КУДЕЛЬСЬКИХ

Праця покращує доброчесність.

Польське прислів'я

Флорентина Лучак народилася в родині Кудельських у 1875 році в Мацежичу поблизу Варшави. Від моменту весілля і аж до смерті в 1959 році проживала у варшавському районі Прага, в кам'яниці на вул. Стшелецька. Це був двоповерховий дерев'яний будинок, типовий для празьких будівель дев'ятнадцятого століття. У 1920-1930-х роках у неї був свій магазин, де вона продавала фрукти та овочі у Халі Міровській.

Через банкрутство її чоловіка, який раніше володів вишуканим рестораном у Варшаві, після Першої світової війни, вона взяла на себе утримання сім'ї. Домашніми справами, кулінарією та іншою типовою для того часу жіночою працею вона не займалася. Однак вона була власницею кіоску в Халі Міровській, де працювала з ранку до вечора. Щоденний прибуток, який обчислювався мільйонами, щодня приносила додому у величезних мішках, йдучи через міст Кербедза (це було ще до грошової реформи Владислава Грабського 1925 року). Працювала важко, часто до перевтоми, сама вирішувала всі логістичні питання, такі як отримання продуктів з ринків та ярмарків. Знаючи, що таке інфляція, вона дотримувалася старого правила, що зароблені гроші краще вкладати в купівлю землі. Тому таким чином забезпечила посаг для трьох дітей: Анастасії, Леонори та Ладислави. Усі троє отримали земельні ділянки в Легіонові та Вавері. Крім того, вона оплачувала всі їхні поїздки та шлюбні подорожі.

Останні роки свого життя Флорентина провела в одній кімнаті, в яку можна було потрапити через її колишню квартиру. У 50-х роках ХХ століття в ній проживали поселені владою квартиранти. Сьогодні від кам'яниці не залишилося й сліду. Відразу після смерті Флорентини її було наказано розібрати⁵¹.

⁵¹ Біограма Флорентини Лучак була написана на основі: A. Łuczak, *Kobieta interesów, w: Wiatr i Duch*, Towarzystwo Przyjaciół Legionowa, Legionowo 2008, с. 14.

Флорентина Лучак не підпадала під норми першої половини ХХ століття. Вона була сильною, завзятою та економічно незалежною жінкою. Її незвичайне заняття дозволило решті сім'ї жити заможним життям, а її постать, незважаючи на плин часу, залишається живою у пам'яті спадкоємців чотирьох поколінь потому.

Бібліографія

A. Łuczak, *Kobieta interesów*, w: *Wiatr i Duch*, Towarzystwo Przyjaciół Legionowa, Legionowo 2008, s. 14.

Розмову провела Маріанна Ломжа з Олександром Лучаком, 12.03. 2022, Легіоново.

Ягода Горчицька

ЯНІНА РАКОВСЬКА

Я – працююча жінка, я не боюся жодної роботи.

З серіалу *Сорокарічний (Czterdziestolatek)*⁵²

Моя прабабуся Яніна Раковська народилася 4 лютого 1922 року в селі Томашів. Вона приїхала до Варшави у віці дванадцяти років, щоб врятувати свою сім'ю від фінансових проблем. Її мати померла, батько одружився вдруге – через кілька років він також помер. Яніна не мала де жити. Далекий родич допоміг їй знайти роботу, де вона працювала прибиральницею. Спочатку вона ходила пішки з П'ястова, але її роботодавці швидко погодилися, щоб Яніна жила з ними. І так вона вставала щодня о п'ятій ранку, щоб випрати одяг, попрасувати, нагодувати та доглянути п'ятьох дітей, зварити їжу та поприбрати будинок. Вона жила так багато років, і майже всі зароблені гроші відсилала батькові, коли він був ще живий. Перед Другою світовою війною Яніна знайшла роботу у людей, які не мали дітей, і там, як вона підкреслювала, було значно легше працювати. Вийшла заміж у 1939 році. Яніна Раковська дуже неохоче розповідала про воєнні часи. Знаю, що наприкінці окупації вона працювала служницею в німця, ім'я та прізвище якого невідомі. Коли війна наближалася до кінця, німець вирішив утекти, покинувши більшу частину свого майна. Прабабуся забрала з його квартири порцеляновий сервіз для кави, чаю та тістечок відомої порцелянкової фабрики Rosenthal. Сигнатура цього набору вказує на дату виробництва до 1905 року. Пізніше порцеляновий сервіз дістався батькам як весільний подарунок. До сьогодні він є родинною пам'яткою⁵³.

Війна, безумовно, була для молодого подружжя дуже важким періодом не тільки через події, які їм довелося пережити, а й через втрату двох синів. Під час окупації Яніна двічі була вагітною. Перша дитина народилася мертвою. Друга померла через три місяці. Обоє дітей дуже швидко забрали

⁵² Цитата з серіалу *Сорокарічний (Czterdziestolatek)*, знятого в 1974–1977 роках, реж. Єжи Груза; в ролі „працюючої жінки” Ірена Квятковська.

⁵³ Розмова Ягоди Горчицької з Катажиною Горчицькою, лютий 2022, Варшава.

від моєї прабабусі й поховали в безіменних могилах на Брудновському кладовищі. У 1945 році народилася моя бабуся Кароліна Раковська, а через кілька років – її сестра Тереза. Прабабуся ніколи не забувала про своїх загиблих синів. Спочатку бабуся Кароліна на її прохання поїхала на Брудно, щоб запалити лампадку біля Божої Матері в пам'ять про дітей. Пізніше це робили мої батьки, тепер – я.

Після війни Яніна з чоловіком жила в П'ястові, біля тракторного заводу «Урсус». Після народження дітей займалася своїм будинком. Її чоловік помер у 2001 році, а вона пішла з життя 4 листопада 2008 року⁵³.

Образ дванадцятирічної дівчинки, яка йде вдосвіта пішки на роботу, живе в мені з дитинства. У моїй родині Яніну Раковську – мою прабабусю – описують як жінку, яка могла все. Це вона навчила свого онука, а мого тата готувати і шити на машинці. Вона є прикладом того, що не завжди робота прибиральниці стереотипно асоціюється з соромом. У моїй родині Яніна є взірцем жіночої сили, впевненості та наполегливості.

Бібліографія

Розмова Ягоди Горчицької з Кароліною Раковською, лютий 2022, П'ястув.
Розмова Ягоди Горчицької з Катажиною Горчицькою, лютий 2022, Варшава.

⁵⁴ Розмова Ягоди Горчицької з Кароліною Раковською, в лютому 2022, П'ястув.

Зузанна Андрушко

АННА ТОМАШЕВИЧ-ДОБРСЬКА

*Precz więc z Polski z dziwołągiem kobiety-lekarza!
Niech nam nadal słyńie chwala kobiet naszych,
która tak ładnie głosi poeta.*

Ludwik Rydygier⁵⁵

На світліні, розміщеній у видавництві, У боротьбі за рівні права: Наші воїни (W walce o równe prawa: Nasze bojownice) з 1930 року, переді мною молода, приблизно двадцятилітня Анна. Мою увагу привертають її темні, злегна насуплені брови. Саме через них Томашевич справляє враження захопленої, можливо, розлученої, і саме такий гнів, упертість стає тоді рушійною силою дії.

Народилася в 1854 року в Млаві в сім'ї бідного поміщика. Освіту здобула в Ломжі, а потім – у Варшаві. У 1871–1878 роках навчалася в Цюрихському медичному університеті. Після захисту диплому повернулася до Варшави, де їй відмовили в нострифікації (складання іспитів на підтвердження знань, отриманих в іноземному університеті), тому вона вирішила поїхати до Санкт-Петербурга. Там провела два роки, працюючи жіночим лікарем у гаремі султана, який на той час перебував у місті. Саме завдяки цим жінкам вона отримала дозвіл працювати за професією. Оскільки вона єдина відповідала вимогам, щоб лікувати мешканок гарему, влада була змушена дозволити їй це робити. Після повернення до Варшави у 1882 р. займала посаду директорки пологового будинку № 2 на вул. Простій. Вона також була співзасновницею та віцепрезидентом Товариства польської культури, де займалася питанням жінок. У 1907 році організувала перший З'їзд польських жінок у Варшаві. Померла в 1918 році, за три місяці до того, як жінки в Польщі отримали право голосу⁵⁶.

⁵⁵ L. Rydygier, „Przegląd Lekarski”, 1895, za: J. Kulikowski, *Medycynierka. Pierwsza polska lekarka*, w: „Polityka” 2007, nr 34, <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/historia/226843,1,medycynierka.read> [дата доступу: 26.04.2022].

⁵⁶ Біограма на основі: A. Urbanik-Kopeć, *Nonsens i lekarz bastard. Anna Tomaszewicz- Dobrska (1854–1918)* w: „Analecta” 2020, t. 29, s. 154-197 oraz J. Kulikowski, *Medycynierka. Pierwsza polska lekarka*, w: „Polityka” 2007, nr 34, <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/historia/226843,1,medycynierka.read> [дата доступу: 15.04.2022].

Емансипацію Томашевич-Добрьської я розумію як наполегливість, постійний тиск на жорстоку систему в багатьох сферах. У суперечці з батьками, щоб переконати їх фінансувати навчання на медичній спеціальності, вона вирішила оголосити голодування⁵⁷. Повертаючись проти своїх батьків, охоронців суспільної норми, Томашевич обернулася й проти себе – пішла на вчинок, спрямований на самознищення. Під час навчання їй доводилося боротися з насмішками чоловіків, які становили більшість в університеті, хронічною нестачею грошей, їжі та часу⁵⁸, і все ж вона досягла наукових успіхів. Тридцять років свого життя, після повернення до Варшави, вона присвятила догляду за жінками в важливий момент їхнього життя, яким є народження (часто незапланованої) дитини. Повернення жінкам власного тіла, піклування про нього, на думку Елен Сіксу, є кроком до відновлення свого голосу і проявлення себе в патріархальній системі⁵⁹. Діяльність Томашевич-Добрьської я б бачила так – дбаючи про фізичне здоров'я жінок, вона прагнула розширити їх можливості, побачити в них громадянок.

Бібліографія

Album zasłużonych lekarzy polskich, Warszawa 1925.

Pamiętniki studentki, „Nowiny: Pismo Codzienne” 1879, nr 56, s. 2.

A. Urbanik-Kopeć, *Spod skrzydeł matki do Szwajcarii. Studentki medycyny w podróży po wiedzę*, „Wiek XIX” 2020, r. XIII, s. 102-112.

A. Urbanik-Kopeć, *Nonsens i lekarz bastard. Anna Tomaszewicz-Dobrska (1854–1918)*, „Analecta” 2020, t. 29, s. 154-197.

C. Walewska, *W walce o równe prawa: nasze bojownice*, Warszawa 1930.

Інтернет-джерела

J. Kulikowski, *Medycynierka. Pierwsza polska lekarka*, w: „Polityka” 2007, nr 34, <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/historia/226843,1,medycynierka.read> [дата доступу: 26.04.2022].

⁵⁷ A. Urbanik-Kopeć, *Nonsens i lekarz bastard. Anna Tomaszewicz-Dobrska (1854–1918)*, op.cit., s. 157.

⁵⁸ *Pamiętniki studentki*, „Nowiny: Pismo Codzienne” 1879, nr 56, s. 2.

⁵⁹ H. Cixous, *Śmiech Meduzy*, „Teksty Drugie: Teoria Literatury, Krytyka, Interpretacja”, nr 4/5/6 (22/23/24), s. 152.

Кароліна Хутна

СТЕФАНІЯ ВІЛЬЧИНСЬКА

Висока, у чорному фартусі, волосся підстрижене по-чоловічому, завжди уважна й пильна, навіть відпочиваючи, пам'ятала про кожну дитину й студента.

Іда Мержан⁶⁰

Стефанія Вільчинська народилася в Варшаві у 1886 році, була освіченою жінкою із заможної єврейської родини. Закінчила приватну школу Ядвіги Сікорської у Варшаві, а потім виїхала на навчання у Швейцарію. Як вільний слухач навчалася на факультеті природничих наук у Льєзькому університеті в Бельгії.

Історія героїзму та емансипації починається однак не в інтелектуальних колах, а під час волонтерства в єврейському товаристві «Допомога сиротам» у 1908 році. Завдяки товариству та спонсорам у 1912 р. вдалося заснувати Будинок сиріт в новому приміщенні на вул. Крохмальній, 92, де Стефанія зайняла посаду завуча. Разом з директором Янушом Корчаком створила дім для дітей, які його втратили. З середини 20-х років XX століття керувала гуртожитком будинку сиріт, де допомагала молоді увійти в доросле життя.

У 1926/27–1933 роках співпрацювала з редакцією „Małego Przeglądu”⁶¹, де відповідала за фінансові питання та дві постійні колонки журналу. В другій половині 30-х років вона звільнилася з роботи у варшавському Будинку сиріт і перейшла до педагогічного закладу „Centos”⁶², де опікувалася єврейськими сиротами і покинутими дітьми. В 30-х роках виїхала до

⁶⁰ I. Merżan, *Pani Stefa – najbliższy współpracownik Janusza Korczaka*, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego” 1977, nr 4/104, s. 72-75.

⁶¹ „Mały Przegląd” – заснований в 1926 року тижневий додаток до журналу „Nasz Przegląd. Pismo przeznaczone dla Dzieci i Młodzieży”. Видавалося в 1926-1939 роках.

⁶² Педагогічний заклад „Centos”: Управління товариств опіки над єврейськими сиротами і покинутими дітьми, A. Jarzębowska, *Inwentarz Zespołu Archiwalnego, Centrala Towarzystw Opieki nad Sierotami i Dziećmi Opuszczonymi (Centos), Warszawa-getto 24.07.1941 – 26.05.1942, AZiH, Warszawa, 2006, https://www.jhi.pl/storage/file/core_files/2020/10/28/44c7dd2923de4d45b5bb32e4fecf3c00/Centos_200.pdf [дата доступу: 9.05.2022].*

Палестини. Працювала в кібуцу Ein Harod, де також опікувалася дітьми. Її остання подорож до Палестини, яка тривала кілька місяців, закінчилася в травні 1939 р. – Стефанія Вільчинська вирішила повернутися до Будинку сиріт у Варшаві. У 1940 році Будинок сиріт було перенесено на територію Варшавського гетто на вулицю Холодну, 33, а через рік – на вулицю Сєнну, 16/Сліску, 9. Стефанія Вільчинська активно підтримувала оборону столиці, створивши зокрема в Будинку сиріт амбулаторію та майстерню пошиття одягу ОРТу (організації розвитку творчості)⁶³. 5 чи 6 серпня 1942 року разом з Янушем Корчаком та іншими вихователями Будинку сиріт та їхніми вихованцями її вивезли на Умшлагплац (Umschlagplatz), а звідти до табору смерті Треблінка II. Вона загинула разом із дітьми, за якими доглядала.

Стефанія Вільчинська – авторка текстів, громадська діячка, подруга та співробітниця Януша Корчана; для всіх вихованців вона була другою мамою, пізніше – бабусею. Її діяльність була добре відома в інших осередках, що працюють з єврейськими дітьми, тому в другій половині тридцятих років її часто запрошували в якості консультантки з управління та організації виховних установ. В пам'яті дітей вона залишилась як опікунка, яка поєднувала рутину з ніжністю. Вона була поряд під час голоду, війни, суму, смерті. Вона оточувала турботою, коли з'являвся плач, жаль, нерозуміння. Зі своїми підопічними дівчатами розмовляла на інтимні теми – менструації, почуття, стосунки, материнство. Вона була для них сім'єю, хоча сама сім'ю не створила. Віддана своїй роботі, вона завжди ставила дітей на перше місце, передаючи їм цінності і принципи, які вони повною мірою оцінять з часом. У центрі страждань, під час голокосту, вона попри все намагалася створити простір, сповнений розуміння та спокою⁶⁴.

⁶³ ORT – Єврейська організація, що підтримувала професійну освіту. Див. N. Aleksyjn, *ORT, Wirtualny Sztetl*, <https://sztetl.org.pl/pl/slownik/ort-0> [дата доступу: 9.05. 2022].

⁶⁴ Біограма написана на основі наступних публікацій: M. Kicińska, *Pani Stefa*, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2022; I. Merżan, *Aby nie uległo zapomnieniu: rzecz o Domu Sierot na Krochmalnej 92*, Nasza Księgarnia, Warszawa 1987; I. Merżan, *Pan Doktor i pani Stefa. Wspomnienia*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa, 1979; I. Merżan, *Pani Stefa – najbliższy współpracownik Janusza Korczaka*, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego” 1977, 4/104, s. 72-75; „Mały Przegląd” 1931, 8.05.; „Mały Przegląd” 1936, 3.01.; J. Korczak, *Pisma rozproszone. Listy (1913–1939)*, Międzynarodowe Stowarzyszenie im. Janusza Korczaka – Muzeum Historyczne m. st. Warszawy – Instytut Badań Literackich PAN, Warszawa 2008; S. Wilczyńska, *Słowo dla dzieci i wychowanków*, Muzeum Historyczne m.st. Warszawy, Warszawa 2004.

Бібліографія

I. Merżan, *Aby nie uległo zapomnieniu: rzecz o Domu Sierot na Krochmalnej 92*, Nasza Księgarnia, Warszawa 1987.

I. Merżan, *Pan Doktor i pani Stefa. Wspomnienia*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa, 1979.

I. Merżan, *Pani Stefa – najbliższy współpracownik Janusza Korczaka*, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego” 1977, nr 4/104, s. 72-75

J. Korczak, *Pisma rozproszone. Listy (1913–1939)*, Międzynarodowe Stowarzyszenie im. Janusza Korczaka – Muzeum Historyczne m. st. Warszawy – Instytut Badań Literackich PAN, Warszawa 2008.

„Mały Przegląd” 1931, 8.05.

„Mały Przegląd” 1936, 3.01.

M. Kicińska, *Pani Stefa*, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2022.

S. Wilczyńska, *Słowo dla dzieci i wychowanków*, Muzeum Historyczne m. st. Warszawy, Warszawa 2004.

Інтернет-джерела

A. Jarzębowska, Inwentarz Zespołu Archiwalnego, Centrala Towarzystw Opieki nad Sierotami i Dziećmi Opuszczonymi (Centos), Warszawa-getto 24.07.1941-26.05.1942, AŻIH, Warszawa 2006, https://www.jhi.pl/storage/file/core_files/2020/10/28/44c7dd2923de4d45b5bb32e4fecf3c00/Centos_200.pdf [дата доступу: 9.05.2022].

N. Aleksion, ORT, Wirtualny Sztetl, <https://sztetl.org.pl/pl/slownik/ort-0>, [дата доступу: 9.05. 2022].

АНТОНІНА ЖАБІНСЬКА

[...] *про жінку, яка під час війни перетворила свій дім на ковчег, в якому змогли сховатися люди і тварини.*

Антоніна Жабінська⁶⁵

Антоніна Жабінська (у дівочтві Ердман) народилася 1908 року в Санкт-Петербурзі. Дитинство провела в Росії, де працював її батько Антоні Ердман, інженер-залізничник. Коли була дитиною – втратила батьків – мати померла від туберкульозу, а батька вбили за приналежність до інтелектуальної еліти. Антоніною опікувалася тітка, з якою вона переїхала до Польщі. У Варшаві почала вивчати іноземні мови та живопис. Закінчила архівознавство і працювала в університеті сільського господарства у Варшаві, де й познайомилася зі своїм майбутнім чоловіком – Яном Жабінським, директором Варшавського зоопарку. У подружжя було двоє дітей — син Ришард (Рисьо), народжений 1932 року і донька Тереза, народжена 1944 року.

Під час Другої світової війни родина Жабінських перехувала євреїв у своїй віллі під назвою «Будинок під шаленою зіркою» на території Варшавського зоопарку. Це місце стало прилистом, між іншим, і для Магдалени Гросс та Рахелі Авербах⁶⁶. Коли до будинку наближалися німецькі офіцери, Антоніна Жабінська грала на фортепіано фрагмент оперети Жака Оффенбаха «Прекрасна Єлена» – це був сигнал для жителів будинку, що потрібно негайно сховатися в підвалі. На знак того, що німці залишили віллу, Жабінська грала твори Фридерика Шопена. Іноді як укриття використовували порожні клітки тварин, які були вбиті в перші дні фашистської окупації. На території зоопарку були також входи в канали, що служили виходом. Антоніна Жабінська належала до «Жеготи»⁶⁷. У 1965 році їй разом з чоловіком

⁶⁵ A. Żabińska, *Ludzie i zwierzęta*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2010.

⁶⁶ K. Dzięciołowska, *Dom pod Zwirowaną Gwiazdą. Historia Jana i Antoniny Żabińskich*, red. K. Jacki, maj 2015 <https://sprawiedliwi.org.pl/pl/historie-pomocy/historia-pomocy-rodzina-zabinskih>, [дата доступу: 12.04.2022].

⁶⁷ „Рада допомоги євреям (криптонім ЖЕГ’ОТА) – підпільна громадська організація, створена в грудні 1942 року при Делегатурі (Delegaturze Rządu RP na Kraj) в результаті реформування Тимчасового комітету допомоги євреям (криптонім Комітет ім. Конрада Жеготи), який діяв від листопада 1942 р. під керівництвом Зофії Коссак-Шуцької. Функціонувала до січня 1945 року” – цитування за: ключові слова *Rada Pomocy Żydom (kryptonim Żegota)*, *Wirtualny Sztetl*, <https://sztetl.org.pl/pl/slownik/rada-pomocy-zydom-kryptonim-zegota>, [дата доступу: 16 травня 2022].

було присвоєно звання “Праведники народів світу”⁶⁸. У 1980 році подружжя Жабінських було посмертно нагороджено Командорськими хрестами Ордена Відродження Польщі⁶⁹ – це друга найвища цивільна нагорода після Ордена Білого Орла.

Антоніна Жабінська займалася покинутими новонародженими тваринами, а пов'язані з ними історії переносила у свої книги. Вона також була письменницею. У 1968 році вийшла друком збірка її спогадів «Люди і звірі» – свідчення пережитих воєнних років, повсякденного життя в вилі разом з її численними мешканцями.

Жабінська зворушливо представила окупаційні історії руйнування Варшавського зоопарку, його відбудову і відновлення в ньому життя, що тривало багато років. Їхній дім був притулком для людей, а також багатьох тварин. Антоніна Жабінська для мене є символом надзвичайної мужності та самовідданості, поєднаної з чуйністю та турботою. Вона є прикладом суспільної діяльності. Вона була наділена винятковою інтуїцією і чуйністю до тварин і людей.

Бібліографія

A. Żabińska, *Ludzie i zwierzęta*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2010.
Дружина доглядача зоопарку, реж. Нікі Каро, сценарист Анджела Воркман, прод. Чехія/США / Велика Британія, в головних ролях Джессіка Честейн, Джоган Хельденбер, 2017.

Інтернет-джерела

Dom pod Zwariowaną Gwiazdą. Historia Jana i Antoniny Żabińskich, 2015, <https://sprawiedliwi.org.pl/pl/historie-pomocy/historia-pomocy-rodzina-zabinskich>
<https://zabinskifoundation.com/pl/>, [дата доступу: 12.04.2022].
 K. Dzieciolowska, *Dom pod Zwariowaną Gwiazdą. Historia Jana i Antoniny*

⁶⁸ Звання “Праведники народів світу” надається від 1963 року Інститутом Яд Вашем в Єрусалимі людям, які працювали над порятунком євреїв під час Голокосту. див. <https://sprawiedliwi.org.pl/pl/sprawiedliwych/instytut-yad-vashem/kryteria-yad-vashem> [дата доступу: 16.05.2022].

⁶⁹ Żabiński Foundation, *Pamięć i uznanie*, <https://zabinskifoundation.com/pl/pamiec-i-uznanie>, [дата доступу: 12.04.2022].

Żabińskich, red. K. Jackl, 2015, <https://sprawiedliwi.org.pl/pl/historie-pomocy/historia-pomocy-rodzina-zabinskich> [дата доступу: 17.05.2022].

T. Targański *Jak wyglądało życie Jana i Antoniny Żabińskich, bohaterów nowej hollywoodzkiej produkcji?*, „Polityka”, 21.03.2017, <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/historia/1698682,1,jak-wygladalo-zycie-jana-i-antoniny-zabinskich-bohaterow-nowej-hollywoodzkiej-produkcji.read> [дата доступу: 12.04.2022].

Zabinski Foundation, <https://zabinskifoundation.com/pl/> [дата доступу: 12.04.2022].

